

Le Monde

**La question qui fâche
est restée sans réponse**

François Loncle, député (PS)
de l'Eure, détient un étrange
trophée: celui de la ques-
tion écrite restée sans réponse. La
question écrite est un moyen sim-
plifié par les députés pour
interpeller un ministre ou le

tionnements qui affectent l'appa-
reil de l'Etat ». Il s'interrogeait sur
les interventions répétées dans
les médias de « deux hauts fonc-
tionnaires, le secrétaire

Fondateur : Hubert
**En Louisiane, les
bayous disparaissent
le pays cajun se meurt**

Vertalen uit het Frans

TEKST EN UITLEG

STELLA LINN
ARIE MOLENDIJK

Over dit boek

Wat is het?

Dit boek omvat een aantal oefenteksten en uitwerkingen om de algemene vertaalvaardigheid Frans-Nederlands van enigszins gevorderde studenten Frans te verbeteren. In het eerste deel worden authentieke en grotendeels actuele teksten uit Frankrijk en de Franstalige wereld gepresenteerd met een variatie aan thema's, teksttypen en vertaalproblemen. We gaan ervan uit dat vertalers in een concrete situatie met een communicatief doel werken, voor een publiek en een opdrachtgever die een bepaalde prestatie van hen verwachten, en daarom is bij elke brontekst een realistische vertaalinstructie geformuleerd. Bij alle teksten geven we uitgewerkte vertalingen met commentaar op problemen, en om te laten zien dat er nooit één perfecte oplossing is, wordt bij elke uitwerking ook een aantal vertaalvarianten aangereikt. In het tweede deel, de vertaalgrammatica, wordt een grote hoeveelheid vertaalproblemen op systematische wijze behandeld en van illustratieve voorbeelden voorzien. Vanuit de vertaalgrammatica wordt frequent naar de teksten verwezen en omgekeerd.

Wat is het niet?

Dit is geen handleiding om juridisch of medisch vertaler te worden, of vertaler op welk vakgebied dan ook. Je kunt volgens ons niet pretenderen om aan de hand van één boek een vertaler, laat staan een gespecialiseerd vertaler, op te leiden. Wel geven we een aantal keren een voorproefje van teksten met enigszins (en soms meer) gespecialiseerd taalgebruik, zodat de gebruiker een idee krijgt van de vertaalproblemen die samenhangen met boven het 'algemene' niveau uitstijgend taalgebruik.

Het is qua vertaalcompetentie niet helemaal een beginnersboek: we gaan ervan uit dat de student bij het verwerven van taalvaardigheid Frans al impliciet of expliciet heeft kennism gemaakt met het verschijnsel vertalen en daarin een zekere basisvaardigheid heeft verworven.

En tot slot is het allerm minst een uitputtend overzicht van alle mogelijke teksten rond de gekozen thema's. We willen binnen de beschikbare ruimte de thema's illustreren aan de hand van gevarieerde teksttypen, zodat de gebruiker kennism maakt met taalgebruik dat hierin vaak gehanteerd wordt.

Voor wie is het bedoeld?

Dit boek is in de eerste plaats bestemd voor studenten en beginnende vertalers Frans-Nederlands. Kortom, voor degenen die al over een redelijk solide taalvaardigheid Frans en enige notie van vertalen beschikken en die zich verder willen bekwamen in het vertalen, of een wat weggezakte vaardigheid hierin willen ophalen. We denken met name aan

studenten aan academische en hbo-vertaalopleidingen, of een universitaire studie Frans met een of meer vertaalonderdelen. Daarom spreken we de lezer in de commentaarteksten ook met 'je' aan. Voelt u zich hierdoor niet aangesproken, vervangt u deze informele vorm dan alstublieft overal door 'u'. Onze doelgroep wordt gevormd door Nederlandstaligen, onder wie we mensen met Nederlands als moedertaal verstaan. We houden echter de (Noord-)Nederlandse normen aan en geven in principe alleen suggesties voor Zuid-Nederlandse (Vlaamse) varianten wanneer de Nederlandse term voor onduidelijkheid of verwarring zou zorgen.

Het boek is daarnaast bestemd voor docenten aan vertaalopleidingen die de beperkte onderwijstijd die ze hebben bij voorkeur gebruiken voor interactief face-to-facecontact en studenten daarbuiten graag willen verwijzen naar een boek waarin ze – al dan niet met extra instructies – door middel van zelfstudie hun vertaalvaardigheid kunnen trainen. Elementen uit het boek kunnen natuurlijk ook tijdens colleges of lessen behandeld worden.

Wat staat erin?

Dit boek valt globaal in twee delen uiteen. Het bevat in de eerste plaats een aantal teksten rond diverse thema's die zo gekozen zijn dat daarin verschillende teksttypen en bijbehorend taalgebruik voorkomen. Bij alle teksten wordt een uitwerking in de vorm van een vertaling met varianten en commentaar geboden. Natuurlijk kunnen we altijd maar een beperkt aantal varianten opnemen; het is dan ook niet zo dat een niet-genoemde variant per se onacceptabel of fout zou zijn. Bij alle bronteksten worden een of meer vertaalinstructies geformuleerd die aan de vertaalpraktijk ontleend zouden kunnen zijn. Soms worden daarbij suggesties voor extra verdieping of uitbreiding gegeven. De eerste tekst van elk hoofdstuk is steeds een vrij korte en relatief gemakkelijk te vertalen tekst.

Het tweede deel van het boek (herkenbaar aan de gekleurde rand langs de bladzijden) wordt gevormd door een vertaalgrammatica: een contrastieve verzameling observaties en richtlijnen, toegespitst op de aspecten die bij het vertalen uit het Frans problemen kunnen opleveren. Een gewone grammatica geeft een beschrijving van de taal, zonder zich speciaal op vertalers in spe te richten; deze vertaalgrammatica doet dat juist wel, en biedt dus een aanvulling op dit soort algemene overzichtswerken.

Naast die hoofdgedeeltes – en dit voorwoord – bevat het boek de volgende informatie: in paragraaf 1 van de Inleiding worden verschillende problemen behandeld die te maken hebben met de aard en functie van de brontekst c.q. de vertaling, en die (mede) bepalend zijn voor de vertaalstrategie. Verder is een register op teksttype en moeilijkheidsgraad opgenomen. In paragraaf 2 wordt een algemene vertaalinstructie gegeven in de vorm van een stappenplan. Achterin staat behalve een bronvermelding van alle teksten een uitgebreid register op trefwoord.

Hoe is het boek te gebruiken?

De meest voor de hand liggende toepassing is dat studenten aan de hand van een bepaald thema, teksttype of vertaalprobleem een tekst of gedeelte daarvan vertalen en daarna

hun vertaling vergelijken met de gegeven vertaling en het commentaar bekijken. Zij kunnen vervolgens de paragrafen van de vertaalgrammatica die daarbij aan bod komen bestuderen. De omgekeerde volgorde is natuurlijk ook mogelijk: eerst wordt een bepaald vertaalprobleem behandeld en studenten zoeken er tekstfragmenten bij waarin dit probleem aan de orde komt. Hierbij wordt uitgegaan van een grote mate van zelfwerkzaamheid. Contactmomenten met een docent zouden dan vooral kunnen worden benut voor het bespreken van vragen als ‘is deze vertaling óók goed, dan wel acceptabel?’, of – voor zover niet in het commentaar toegelicht – ‘welke vertaling past het best in context x en waarom?’. Idealiter nemen studenten voorafgaand aan het maken van elke vertaling het stappenplan door om zich een solide werkwijze eigen te maken.

Studenten kunnen via zelfstudie individueel in dit boek werken, maar natuurlijk kunnen zij ook samenwerken. De een kan dan bijvoorbeeld de vertaling maken en de ander doet de revisie, en bij een volgende tekst of andere vertaalinstructie worden de rollen omgedraaid.

Door middel van extra opdrachten (of aanwijzingen van de docent) kunnen studenten dieper op de stof ingaan en bijvoorbeeld achtergronden van een bepaald in de tekst behandeld fenomeen uitzoeken, Nederlandse en/of Franse teksten over hetzelfde thema uitspitten of nader contrastief-taalkundig onderzoek doen. Vanuit de vertaalgrammatica werkend kan een docent ook de instructie geven in of buiten het boek adequate voorbeelden bij een daar behandeld probleem te zoeken.

Een enkel voorbeeld, met betrekking tot de tekst *L'enseignement supérieur* (tekst 3.1). De student kan – al dan niet na lezing van het stappenplan – de brontekst vertalen, de eigen vertaling vergelijken met de modelvertaling met varianten, het gegeven commentaar bekijken en de genoemde items uit de vertaalgrammatica bestuderen. Als extra oefening zou hij of zij verschillen in het onderwijssysteem kunnen inventariseren en daarover een tweetalige terminologielijst aanleggen; het kan relevant zijn daarbij te differentiëren naar de situatie in Nederland respectievelijk Vlaanderen. Op basis van items als ‘realia’ of ‘perspectiefwisseling’ uit de vertaalgrammatica kan de docent voorbeelden hiervan bespreken of vergelijkbare gevallen door de student laten opsporen, enz.

Waar komen de teksten vandaan?

De teksten zijn afkomstig uit gevarieerde en grotendeels recente bronnen als websites, brochures, kranten en tijdschriften uit de Franstalige wereld (zie de bronvermelding blz. 280). Het gaat in alle gevallen om authentieke teksten, waaraan soms iets gesleuteld is; zo is een aantal teksten in enige mate ingekort.

Wie zijn de auteurs?

Stella Linn werkte drie jaar als vertaalster bij de Europese Unie in Brussel en publiceerde literaire vertalingen in diverse bundels en tijdschriften. Zij is als docent vertaalwetenschap, vertalen en taalverwerving Frans en Spaans verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar zij in 1998 promoveerde op een methode om vertaalde poëzie te beschrijven. In 2007 publiceerde zij met Miel Slager bij Coutinho een Spaanse pendant

van dit boek: *Vertalen uit het Spaans, tekst en uitleg*.

Arie Molendijk doceerde jarenlang Franse taalkunde en grammatica aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij promoveerde in 1990 op de verleden tijden van het Frans (*Le passé simple et l'imparfait: une approche reichenbachienne*, Rodopi) en werkte mee aan een groot aantal bundels over semantiek en werkwoordstijden, onder meer het *Handbook of French Semantics* (red. F. Corblin & H. de Swart), Stanford 2004.

Wat betekenen de symbolen en kleuren?

Een gekleurde superscript-letter (^a) in een uitwerking verwijst naar een variant in de vertaling.

Een gekleurd superscript-cijfer (¹) in een uitwerking verwijst naar commentaar op de vertaling, dat in kleur is gezet.

Een pijltje in de uitwerking verwijst naar een item in de vertaalgrammatica, die te herkennen is aan een gekleurde rand langs de bladzijden.

Een i gevolgd door een cijfer (zoals i1.1) verwijst naar een paragraaf uit de inleiding.

Vierkante haken in een vertaling of in een voorbeeld geven facultatieve stukjes tekst aan. Ronde haken corresponderen met 'echte' haakjes.

Schuine strepen duiden op varianten, zoals in 'In de conclusie van dat rapport / van dat stuk zeggen zij het volgende'.

Gekleurde tekst in de voorbeelden in de vertaalgrammatica en de inleiding geeft aan waar het bij die voorbeelden om gaat.

Een twijfelachtige oplossing wordt gemarkeerd met een minivraagteken vóór de taaluiting, zoals in: 'het liedje dat/[?] wat hij daarna zong'.

Suggesties?

Wij houden ons graag aanbevolen voor suggesties ter verbetering van dit boek. Deze kunnen naar de uitgever worden gestuurd (info@coutinho.nl). Bij voorbaat dank!

Tot slot bedanken we onze fijne collega's van de Afdeling Romaanse talen en culturen, in het bijzonder Alberte Roué en Brigitte Kampers-Manhe (altijd bereid om tussendoor even 'une petite question' te beantwoorden), Janetta Berghuis voor haar zorgvuldige redactie van de vertaalteksten en de vele deskundige familieleden, vrienden, burens en (oud-)collega's die behulpzaam waren bij het verifiëren van vakinhoudelijke en andere informatie.

Stella Linn en Arie Molendijk
voorjaar 2010

Inhoudsopgave

Inleiding 15

- 1 Oriëntatie op teksttype en functie 15
 - 1.1 Informatieve teksten 15
 - 1.2 Persuasieve en directieve teksten 19
 - 1.3 Expressieve teksten 22
 - 1.4 Register op teksttype en moeilijkheidsgraad 25
- 2 Richtlijn voor het vertalen: een stappenplan 27

Opgaven en uitwerkingen 31

1 Civilisation 33

Opgaven

- 1.1 Agnès B. 33
- 1.2 Sembène Ousmane 33
- 1.3 Champollion 35
- 1.4 Simone de Beauvoir 37
- 1.5 Shocking Cannes ! 39

Uitwerkingen

- 1.1 Agnès B. 41
- 1.2 Sembène Ousmane 42
- 1.3 Champollion 46
- 1.4 Simone de Beauvoir 51
- 1.5 Shocking Cannes ! 57

2 Tourisme 62

Opgaven

- 2.1 La Hollande à vélo 62
- 2.2 Seychelles 62
- 2.3 Centre Eden 63
- 2.4 Restaurant La Gare 65

Uitwerkingen

- 2.1 La Hollande à vélo 68
- 2.2 Seychelles 69
- 2.3 Centre Eden 70
- 2.4 Restaurant La Gare 74

3 Enseignement 81

Opgaven

- 3.1 L'enseignement supérieur 81
- 3.2 Seconde langue 81
- 3.3 L'école à Paris 83
- 3.4 Conseil de discipline 85

Uitwerkingen

- 3.1 L'enseignement supérieur 87
- 3.2 Seconde langue 89
- 3.3 L'école à Paris 91
- 3.4 Conseil de discipline 98

4 Environnement 101

Opgaven

- 4.1 Vacances écolos 101
- 4.2 Nouvelle-Calédonie 101
- 4.3 Pétition pour le chêne-liège 102
- 4.4 L'eau et le climat 104

Uitwerkingen

- 4.1 Vacances écolos 107
- 4.2 Nouvelle-Calédonie 108
- 4.3 Pétition pour le chêne-liège 110
- 4.4 L'eau et le climat 115

5 Littérature 121

Opgaven

- 5.1 Amélie Nothomb 121
- 5.2 La petite poule 122
- 5.3 Entre les murs 124
- 5.4 La langue de Molière 125
- 5.5 Salon du Livre 128

Uitwerkingen

- 5.1 Amélie Nothomb 129
- 5.2 La petite poule 131
- 5.3 Entre les murs 134
- 5.4 La langue de Molière 137
- 5.5 Salon du Livre 144

6 Santé 146

Opgaven

- 6.1 Nos enfants sont en danger ! 146
- 6.2 Donormyl 147
- 6.3 Risques médicaux et adoption 149
- 6.4 Le frottis 150

Uitwerkingen

- 6.1 Nos enfants sont en danger ! 151
- 6.2 Donormyl 154
- 6.3 Risques médicaux et adoption 158
- 6.4 Le frottis 160

7 Économie 165

Opgaven

- 7.1 Huit conseils 165
- 7.2 Doukkala-Abda 166
- 7.3 Immobilier 166
- 7.4 Air Ivoire 167
- 7.5 Jobs étudiants 168

Uitwerkingen

- 7.1 Huit conseils 171
- 7.2 Doukkala-Abda 173
- 7.3 Immobilier 175
- 7.4 Air Ivoire 178
- 7.5 Jobs étudiants 179

8 Droit 186

Opgaven

- 8.1 Vol 186
- 8.2 Infraction au code de la route 187
- 8.3 Garantie de la Fnac 188
- 8.4 Pollution maritime 189
- 8.5 Sanctions pour les responsables 190

Uitwerkingen

- 8.1 Vol 192
- 8.2 Infraction au code de la route 194
- 8.3 Garantie de la Fnac 196
- 8.4 Pollution maritime 199
- 8.5 Sanctions pour les responsables 201

Vertaalgrammatica 205

1 Inleiding 207

2 Omzetting van zinsstructuur 208

- 2.1 Hoofdzinnen, bijzinnen, deelwoordconstructies, voorop geplaatste bijstellingen 208
 - 2.1.1 Van betreffende bijzin naar hoofdzin 208
 - 2.1.2 Van deelwoordconstructie naar hoofd- of bijzin 209
 - 2.1.3 Van pseudo-deelwoordconstructie naar woordgroep ingeleid door 'met' 211
 - 2.1.4 Van voorop geplaatste bijstelling naar woordgroep ingeleid door 'als' of hele zin (hoofd- of bijzin) 212
- 2.2 Van bedrijvende naar lijdende vorm 213
- 2.3 Verandering van woordsoort 215
 - 2.3.1 Van zelfstandig naamwoord naar werkwoord 215
 - 2.3.2 Van zelfstandig naamwoord naar bijvoeglijk naamwoord 216
 - 2.3.3 Van bijvoeglijk naamwoord naar bijwoord of (hoofd- of bij)zin 217
 - 2.3.4 Van 'avec/sans + zelfstandig naamwoord' naar bijwoord 218

-
- 2.3.5 Van werkwoord naar andere woordsoort 219
 - 2.4 Omzetting naar een naamwoordelijk gebruikt infinitief of naar een zelfstandig naamwoord van het type 'geklaag' 219
 - 2.5 Van getalaanduidend woord naar woordgroep ingeleid door 'met' 220
 - 2.6 Omzetting van woordgroep ingeleid door het beschrijvende *à* 220
 - 2.7 Zinsstructuur en voorzetselgebruik 221
 - 2.8 Van persoonlijke constructie naar onpersoonlijke constructie met 'er' of 'het' 222
 - 2.9 Nevenschikking van ongelijksoortige elementen 223
 - 2.10 Plaats van bijwoordelijke bepaling 223
 - 2.11 Uitwerking van elliptische constructies 224
 - 2.12 Zinsstructuur en ontkenning 225
 - 2.13 Van '*à* + infinitief' naar diverse constructies 226

3 Gebruik van woordsoorten 227

- 3.1 Gebruik van het lidwoord 227
 - 3.1.1 Het onbepaald lidwoord 227
 - 3.1.2 Geen lidwoord in het Frans, wel een onbepaald lidwoord of een ander woord in het Nederlands 227
 - 3.1.3 Het bepaald lidwoord 229
- 3.2 Gebruik van het voornaamwoord 230
 - 3.2.1 Aankondigend en terugverwijzend voornaamwoord 230
 - 3.2.2 Terugverwijzing: onzijdig en niet-onzijdig voornaamwoord; bijwoord 231
 - 3.2.3 Diverse verschillen tussen het Franse en Nederlandse voornaamwoordgebruik 233
- 3.3 Gebruik van het deelwoord 234
- 3.4 Samenstellingen en afleidingen 236
- 3.5 Opsommingen 238
- 3.6 Vertaling van het onderschikkende voegwoord *que* 239

4 Betekenis 239

- 4.1 Betekenis van tijden 239
 - 4.1.1 *Présent* en *futur* 239
 - 4.1.2 *Imparfait*, *passé simple*, *passé composé* en *plus-que-parfait* 242
 - 4.1.2a *Imparfait* en *passé simple*: 'oud' en 'nieuw' 242
 - 4.1.2b De *passé composé* en de *plus-que-parfait* 243
- 4.2 Betekenis van *indicatif* en *subjonctif* 244
 - 4.2.1 Gevallen waarin het gebruik van de *subjonctif* in plaats van de *indicatif* qua informatie relevant is 244
 - 4.2.2 Een mogelijke valkuil: *subjonctif* en graad van zekerheid 245
 - 4.2.3 *Subjonctif* in de enkelvoudige zin 245
- 4.3 Betekenis van de *gérondif* en de *participe présent* 245
 - 4.3.1 De *gérondif* en de *participe présent*: speciale gevallen 247
- 4.4 Betekenis van enkele voorzetsels: *à* en *dans* 248
- 4.5 Betekenis van *tu*, *vous* en *on* 249
- 4.6 Betekenis van enkele verbindingswoorden 250
- 4.7 Betekenis van Franse werkwoorden: niet-levende onderwerpen, levende objecten 251
- 4.8 Betekenis van het voegwoord *si*: *si conditionnel* en *si concessif* 253

5	Diverse verschillen tussen het Frans en het Nederlands	254
5.1	Aangeven van richting	254
5.2	Modale werkwoorden en positiewerkwoorden	255
5.3	Modale partikels en explicitering	256
5.4	Nadruk	258
5.4.1	De grammaticale perifrase	258
5.4.2	De constructie met <i>quant à</i>	259
5.4.3	De constructie met het <i>pronom disjoint</i>	259
5.4.4	Andere benadrukkingsprocedés	259
5.5	Perspectiefwisseling	261
5.6	Uitdrukking van beleefdheid	262
5.6.1	<i>Tu/vous</i> en 'jij/u'	262
5.6.2	Voorwaardelijke wijs, gebiedende wijs, vraagzinnen en modale partikels	263
5.7	Weglaten van het werkwoord	264
5.8	Splitsen van zinnen	264
5.9	<i>Faux amis</i>	266
5.10	Geleerde termen	267
5.11	Stilistische variatie	269
5.12	Leestekens	269
6	Realia	271
6.1	Identieke termen in bron- en doeltaal	272
6.2	Verfransing van benamingen en begrippen	272
6.3	Bijnamen voor personen en zaken uit het culturele of historische erfgoed	273
6.4	Cultuurgebonden gedrag en mentaliteit	273
6.5	Internationaal minder bekende benamingen en begrippen	274
6.6	Instellingen	274
6.7	Titels van boeken, artikelen, films, enz.	275
6.8	Connotaties	276
7	Taalregisters	277
7.1	Formeel, neutraal en informeel taalgebruik	277
7.2	Straattaal	278

Bronvermelding teksten 280

Register 282

Inleiding

1 Oriëntatie op teksttype en functie

Hoe vertaal je teksten met een hoog informatief gehalte, bijvoorbeeld een krantenbericht of een handleiding? Wat doe je met een tekst waarmee de auteur zijn publiek wil overtuigen, zoals een advertentie of een politiek pamflet? Hoe ga je om met fouten of met cultuurspecifieke elementen in de brontekst? Het antwoord op dit soort vragen hangt af van allerlei factoren, met name het type tekst, de functie die de vertaling in de doelcultuur krijgt en de (veronderstelde) achtergrond, kennis en verwachtingen van het publiek. In de vertaalpraktijk kunnen ook de wensen of instructies van de opdrachtgever bepalend zijn voor de te hanteren strategie. Het is aan te raden om over al deze factoren informatie te verzamelen voor je met vertalen begint.

Omdat je als vertaler in elk geval houvast hebt aan het type waartoe een tekst behoort, geven we hier een beknopt overzicht van de meest voorkomende teksttypen. Deze zijn op verschillende manieren onder te verdelen, onder meer in informatieve, persuasieve, directieve en expressieve teksten. De grenzen hiertussen zijn niet altijd duidelijk te trekken, en een tekst heeft maar zelden één functie; over het algemeen is er sprake van een mix, waarbij echter wel een bepaalde functie dominant is. Het is voor de vertaler belangrijk om te bedenken dat de oorspronkelijke functie of combinatie van functies niet gelijk hoeft te blijven in de vertaling, maar al naar gelang de situatie kan veranderen.

1.1 Informatieve teksten

Bij informatieve (of referentiële) teksten heeft het overbrengen van informatie de hoogste prioriteit. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een handleiding voor een apparaat, een rapport of een nieuwsbericht. De lezer informeren hoeft echter niet het enige doel te zijn. Zo kan een journalist zijn of haar boodschap best verpakken in een prachtig geschreven essay met allerlei beeldspraak, ironische terzijdes en allitererende tussenkoppen. Over het algemeen zal het de bedoeling zijn dat informatieve teksten hun functie in de vertaling behouden. De vertaler moet er in dat geval in de eerste plaats voor zorgen dat de inhoud adequaat wordt overgebracht. Dit heeft consequenties voor eventuele mankementen; een wijldropige brontekst mag dus gestroomlijnd worden en fouten, slordigheden en kromme zinnen worden doorgaans gecorrigeerd. Een voorbeeld: in een interview met een econoom over het waterverbruik (tekst 4.4) beargumenteert deze dat watermanagement bijdraagt aan het democratisch gehalte van een land, want:

les individus doivent être égaux en matière d'accès aux biens collectifs tels que l'eau, la santé ou les transports

Letterlijk: 'iedereen moet gelijk zijn als het gaat om toegang tot collectieve voorzieningen als water, gezondheid of vervoer'. Aangezien 'gezondheid' geen materiële voorziening is,

moet hier iets mee gebeuren. Om de begrippen op één lijn te krijgen, zou je dit begrip kunnen aanvullen: ‘water, gezondheidszorg en vervoer’.

Een nette handelwijze is in de praktijk om bij grotere ingrepen contact op te nemen met de opdrachtgever of de auteur van de brontekst – als die te traceren is – om te verifiëren of iets wat fout lijkt, inderdaad niet klopt en verbeterd mag worden.

Rekening houden met de referentiële functie van de tekst betekent ook dat de informatie gepresenteerd wordt volgens de conventies die in de doelcultuur gebruikelijk zijn. Dit houdt bijvoorbeeld in dat de relatief lange zinnen waaraan Franse lezers gewend zijn regelmatig in stukken geknipt moeten worden (→ 5.8); zonder deze ingreep zou een Nederlandstalig publiek al snel het spoor bijster raken. Een voorbeeld uit ‘Les identités troublées des Européens’, een redactioneel commentaar uit *Le Monde* d.d. 20-6-2008 over diverse negatieve opvattingen die zich in Frankrijk over de Europese grondwet manifesteren:

Ces courants d'idées sont également présents, sous des formes variées, dans beaucoup de pays européens, où ils se conjuguent pour nourrir la suspicion à l'égard de l'Europe, accusée de sacrifier les intérêts des peuples. Ils ne développent pas le même argumentaire, n'obéissant pas aux mêmes convictions, ne s'appuient pas sur la même vision du monde, mais s'ils rencontrent, chacun à sa manière, un tel écho auprès d'une partie de la population, c'est bien que celle-ci est désorientée par la construction européenne et choisit de dire non pour exprimer son malaise.

Deze opvattingen leven, in allerlei uitingvormen, ook in veel Europese landen, waar ze bijdragen tot een argwanende houding ten opzichte van Europa, dat ervan beschuldigd wordt de belangen van haar volkeren op te offeren. De argumenten die daarbij gebruikt worden zijn niet hetzelfde, het gedachtegoed dat eraan ten grondslag ligt is niet hetzelfde, het wereldbeeld dat eruit spreekt is niet hetzelfde, maar ze vinden stuk voor stuk wél ingang bij een deel van de bevolking. [*nieuwe zin*:] Dat komt doordat de mensen niet goed weten wat ze aanmoeten met de eenwording van Europa en ‘nee’ zeggen om uiting te geven aan hun onvrede.

Bij de vertaling van informatieve teksten leveren **cultuurverschillen** in veel gevallen problemen op. Het is dan belangrijk te weten wat er met de vertaling gebeurt en voor welk publiek deze bestemd is. Een voorbeeld is dit fragment uit een artikel in het vrouwenblad *Biba* over een uitstrijkje van de baarmoederhals (tekst 6.4), waarin wordt uiteengezet hoe dit in zijn werk gaat. De tekst begint als volgt:

Rappelons que le frottis du col de l'utérus doit faire partie d'une consultation gynéco globale et doit s'accompagner, notamment, d'une fiche de renseignements sur la patiente : identité, antécédents, type de contraception... Indolore, il est réalisé une fois par an ou tous les 2 ans.

In Nederland, waar de huisarts een spilfunctie in de eerstelijnsgezondheidszorg vervult, gaan vrouwen voor een standaarduitstrijkje niet naar de gynaecoloog maar naar de huisarts, en bovendien vindt dit onderzoek bij ons normaal gesproken maar één keer in de vijf jaar plaats. Bij de vraag hoe je met zo'n passage moet omgaan, is de functie van de

doeltekst bepalend voor de vertaalstrategie. Is de vertaling bedoeld om inzicht te geven in de Franse situatie, bijvoorbeeld ter informatie van Nederlandse huizenbezitters in Frankrijk, dan moet de medische setting natuurlijk gehandhaafd worden. Bestaat de doelgroep daarentegen uit lezer(e)s(sen) van de *Viva*, dan ligt het voor de hand om de gegevens aan te passen. Let voor zover relevant ook op mogelijke cultuurverschillen binnen het Nederlandse taalgebied: in België is het veel gebruikelijker dan in Nederland om op eigen houtje een specialist te raadplegen.

Dit soort cultuurspecifieke elementen, vaak aangeduid met de term **realia**, kan betrekking hebben op uiteenlopende zaken: instanties, functies, historische evenementen, enz. (→ 6). Verschillen op deze terreinen hangen vaak samen met de **connotatie** van een bepaald begrip: welke bijbetekenis kan een bepaald begrip hebben naast de denotatie, de objectieve betekenis (→ 6.8)? De consumptie van mineraalwater wordt in Noord-Europese landen bijvoorbeeld in de eerste plaats geassocieerd met gezondheid en in Zuid-Europa meer met de slanke lijn. Het is voor een vertaler essentieel om van zulke cultuurgebonden connotaties op de hoogte te zijn, al was het maar om de opdrachtgever te kunnen adviseren over do's en don'ts in de doelcultuur. In de economische tekst *Huit conseils* (7.1) geeft de topman van een ICT-concern managers die efficiënt met hun tijd willen omgaan het volgende advies:

Ne jamais prendre un petit déjeuner, un café ou un verre tout seul.

Aangezien een werkontbijt in de Nederlandse zakenwereld weinig gebruikelijk is, kan het devies 'nooit alleen ontbijten' de – in deze context ongewenste – erotische associatie oproepen van een nacht die samen met de zakenpartner is doorgebracht. Mocht er zo'n misverstand te verwachten zijn, dan kun je er beter een 'werk**lunch**' van maken.

Vergeet niet dat er ook binnen het Franse taalgebied verschillen kunnen bestaan, bijvoorbeeld door de invloed van andere actieve talen in de regio. Zo is er op een Frans-Canadese website over een cursus aan de universiteit (tekst 3.2) onder de kop *Évaluation* sprake van onder meer *des quiz*. In plaats van het ludiek aandoende 'quiz[zen]' kun je in zo'n academische onderwijstekst beter kiezen voor een serieus toetsinstrument als 'meerkeuzevragen' of 'multiplechoicetoets'.

Wanneer cultuurhistorische kennis een rol speelt, is een lastig punt dat Franstalige lezers in vergelijking met de onze een hoger kennisniveau hebben, omdat de geschiedenis van de eigen cultuur en literatuur op school tot de vaste lesstof behoort. Zo kennen alle kinderen in Frankrijk de geschiedenis van de Franse koloniën. Ook weer afhankelijk van de beoogde functie en de precieze doelgroep kan het dan nuttig zijn om, liefst onopvallend, een of meer extra informatie-elementen mee te smokkelen:

[Over de Marokkaanse regio Doukkala-Abda, tekst 7.2:]

Différentes stratégies de développement économiques ont été entretenues depuis l'indépendance.

Sinds de **Marokkaanse** onafhankelijkheid in 1956 zijn er diverse strategieën ontwikkeld om de regio een economische impuls te geven.

Voor een publiek van historici of Frankrijkkenners is zo'n **expliciterende** vertaling vermoedelijk overbodig, maar voor een ruimere doelgroep kan de informatiedichtheid zonder uitleg erg hoog worden in vergelijking met de achtergrondkennis van de oorspronkelijke lezers. Bedenk wel dat dit soort informatie gedoseerd moet worden: te veel uitleg kan betuttelend overkomen. De vorm van zo'n eventuele toelichting is onder meer afhankelijk van het medium waarin de vertaling gepubliceerd wordt; in een wetenschappelijk artikel is een notenapparaat bijvoorbeeld wel toegestaan, in een krant of roman normaal gesproken niet. Hoe je aan de benodigde gegevens komt? Over het algemeen: kwestie van alert zijn op taal- en cultuurverschillen en je goed documenteren (zie ook het stappenplan, 1). Een gebrek aan cultuurkennis is een potentiële bron van fouten. Zo wordt het Franse *lycée* in Nederlandse media regelmatig vertaald als 'lyceum', terwijl het hier gaat om een driejarige middelbare school voor leerlingen van 15-18 jaar die overeenkomt met het Nederlandse havo/vwo-niveau.

Wat betreft de **stijl** geldt dat een enigszins informele manier van uitdrukken over het algemeen meer aansluit bij de Nederlandse conventies, terwijl Franstaligen gesteld zijn op enige **retoriek**. Handhaaf je dit aspect, dan komt een vertaling al snel overdreven of bombastisch over. In een stuk over de arbeidsparticipatie van studenten (tekst 7.5) zegt de voorzitter van de studentenbond Confédération étudiante over het nut van een bijbaan voor eerstejaars het volgende:

'Je rencontre beaucoup d'étudiants en première année qui travaillent deux à trois heures par semaine et pour qui cette expérience fait pleinement partie de l'apprentissage de l'autonomie.'

Een brontekstgetrouwe vertaling klinkt hier nogal hoogdravend, zeker bij zo'n weergave van gesproken taal:

'Ik kom veel eerstejaarsstudenten tegen die er twee of drie uur per week bij werken en voor wie deze ervaring integraal deel uitmaakt van hun verwerving van autonomie.'

Is het niet speciaal de bedoeling om te laten zien hoe academisch de spreekster zich uitdrukt, dan kun je dus beter switchen naar wat alledaagser taalgebruik:

'... en mede daardoor heel goed leren om op eigen benen te staan.'

Als in dezelfde tekst wordt ingegaan op de effecten van bijbaantjes op de studievoortgang, wordt verklaard dat deze *tantôt dévastateurs, tantôt formateurs* kunnen zijn. Een contrasterend paar als 'vernietigend'/'vormend' (of 'nuttig') doet in deze context wel erg dramatisch aan, en we opteren daarom voor afzwakking van met name het eerste element: '...negatief of positief'.

1.2 Persuasieve en directieve teksten

Het primaire doel van **persuasieve teksten** is de lezer of toehoorder te overreden iets te doen. De auteur wil het publiek tot de aanschaf van een designapparaat overhalen, op een bepaalde kandidaat laten stemmen, of ons waarschuwen vooral geen bananen zonder keurmerk in huis te halen. Zulke teksten worden ook wel ‘appellatief’ genoemd, omdat ze een direct of indirect appel doen op de ontvanger. Reclame teksten en partijpolitieke pamfletten zijn typische voorbeelden van dit genre.

Wat zijn hier globaal de gebruiksmogelijkheden van de doeltekst? Het is voorstelbaar dat een opdrachtgever in het kader van een marktverkenning met behulp van de vertaling te weten wil komen hoe het publiek in de broncultuur tot aankoop van een product wordt verleid. In dat geval ligt het voor de hand om een tamelijk letterlijke vertaling met eventueel uitleg in de vorm van voetnoten te produceren. In veel gevallen zal het echter de bedoeling zijn om het wervende karakter te behouden, en dan kunnen drastische ingrepen geoorloofd of zelfs nodig zijn om de nieuwe doelgroep over de streep te trekken. De vertaler dient de brontekst dan – meestal in overleg met de opdrachtgever – te bewerken of zelfs te herschrijven. Hieronder volgt een voorbeeld waarbij het al genoemde retorische karakter van het Frans de persuasieve functie van de doeltekst in de weg zit:

Conçu comme un prolongement de la visite de l'espace muséographique vers l'extérieur, la mise en valeur scénographique du parc permet de s'immerger au coeur de différents milieux intimement liés à l'histoire du paysage bourguignon : (...). Votre promenade vous conduira tour à tour au milieu d'une prairie égayée de fleurs multicolores, de céréales actuelles et anciennes... au bord de la mare grouillante de vie.

Een min of meer letterlijke vertaling van deze wervend bedoelde passage uit tekst 2.3 zou er als volgt uitzien:

De ³scenografische ontsluiting van het park, dat is opgezet als verlenging van een bezoek aan de ³museografische/museale ruimte, biedt [de bezoeker] de gelegenheid om zich onder te dompelen in het hart van de verschillende, nauw met de geschiedenis van de Bourgogne verbonden landschappen: (...). Uw wandeling zal u beurtelings dwars door een met bonte bloemen opgefleurde weide en oude en nieuwe graangewassen voeren... langs de van leven krioelende poel.

Zo'n formulering komt eerder afschrikwekkend over. Veel uitnodigender is het om de Nederlandstalige lezer vanaf het begin al rechtstreeks en op een wat alledaagser toon aan te spreken:

Van het museum loopt u zó naar buiten het aantrekkelijk aangelegde park in. Daar bevindt u zich dan meteen midden in de verschillende landschappen die in de Bourgogne van oudsher een rol hebben gespeeld: (...). U wandelt dwars door een met bonte bloemen bezaaide weide, komt onderweg langs oude en nieuwe graangewassen en passeert een poel die krioelt van leven.

We passen hier een combinatie van procedés toe: vereenvoudiging en concretisering van de woordkeuze, toevoeging van werkwoorden, versimpeling van de zinsstructuur en splitsing van een lange zin, wegwerken van de niet-menselijke onderwerpen en weglating van de puntjes.

Dit soort vertaalproblemen heeft te maken met een hiërarchie in het taalgebruik die wordt uitgedrukt door het stijlniveau, het register (→ 7). Dit kan zich op allerlei manieren en in verschillende gradaties manifesteren: van formeel tot informeel, van keurig tot ordinair of van algemeen tot wetenschappelijk. De vertaler moet alert zijn op mogelijke verschillen in de norm die hiervoor in zijn of haar cultuur geldt. Zo is het in medisch getinte Franse teksten vrij gebruikelijk om ‘geleerde’ woorden te gebruiken, wat natuurlijk samenhangt met de Latijnse herkomst van veel termen. In het Nederlands zijn dergelijke termen veel strikter voorbehouden aan een gespecialiseerde doelgroep en zullen we als het maar even kan alledaagse termen van Germaanse oorsprong gebruiken, dus over het algemeen liever ‘hoge bloeddruk’ dan ‘hypertensie’ (→ 5.10). En in een folder over het tegengaan van overgewicht bij kinderen (tekst 6.1) lezen we de volgende aanbevelingen om een reeks nare *pathologies* zo lang mogelijk buiten de deur te houden:

avoir un régime alimentaire équilibré, pratiquer une activité physique régulière, ne pas s'exposer à la dépendance tabagique...

We geven deze in Nederlandse oren nogal hoogdravende terminologie een stuk simpeler weer: in de doeltekst kun je de gevreesde kwalen voorkomen door

verstandig te eten, regelmatig te bewegen en niet te [gaan] roken.

Bij zo'n voorlichtingsbrochure, maar ook bijvoorbeeld in het geval van reclameslogans, bemoeit zich na of in plaats van de vertaler vaak nog een andere professional met de tekst. Ook voor titels van boeken en films, die vaak een aandachttrekkende functie hebben, geldt dat daarover niet altijd door de vertaler zelf wordt beslist, al kun je er natuurlijk wel een suggestie voor doen. Hier is opnieuw van belang te achterhalen wat er met de doeltekst gaat gebeuren en welke vertaling het gewenste effect zal hebben. De middelen die tot dat doel leiden, kunnen van taal tot taal verschillen. Het is vast niet voor niets dat de *Guide des merveilles de la nature des Alpes* voor de Kosmos-reeks de nuchtere benaming ‘Natuurreisgids Franse Alpen’ meekreeg.

Bij bestudering van – niet al te formele – wervende en voorlichtende teksten in het Nederlands valt verder op dat titels of tussenkoppen nogal eens in een vragende vorm geformuleerd zijn. Ook ter afwisseling van een reeks ‘gewone’ mededelende zinnen is in dit soort teksten met enige regelmaat een vraagzin te vinden. Je kunt hiervan gebruik maken door in het Nederlands af en toe een vraag te formuleren, ook als die niet in de brontekst voorkomt. Een voorbeeld: op de website van een onlangs geopend restaurant in Parijs (tekst 2.4) staat na de beschrijving van het menu een rubriek *Avis des internautes*. Deze kop kun je natuurlijk vertalen door iets als ‘Reacties (of: Ervaringen) van internetgebruikers’, maar na het bekijken van vergelijkbare sites in ons taalgebied kom je al gauw op het authentiek aandoende ‘Wat vonden internetgebruikers [ervan]?’.

Net als bij andere teksttypen kunnen ook in het persuasieve genre al dan niet cultureel bepaalde connotaties een vertaalprobleem vormen. De volgende passage komt uit een brochure waarin een natuureducatiecentrum, dat onder meer schoolreisjes aanbiedt, zich presenteert (tekst 2.3):

Chaque journée ou séjour de découverte de l'environnement fait l'objet d'une préparation entre l'équipe enseignante et l'équipe d'animation du Centre Eden en vue de mettre en place un véritable projet avec des objectifs pédagogiques clairement définis et dans le cadre d'une démarche scientifique et expérimentale.

Een brontekstgetrouwe vertaling levert ongeveer het volgende resultaat op:

Alle een- of meerdaagse natuurexcursies worden door de activiteitenbegeleiders van het Centre Eden in overleg met de leerkrachten voorbereid, zodat elke excursie een apart project met duidelijk omschreven leerdoelen wordt. Onze insteek daarbij is een wetenschappelijke en experimentele werkwijze.

De term ‘wetenschappelijk’ is in deze context, waar het om (basis)schoolkinderen gaat, wel erg zwaar; uit de context en de plaatjes in de brochure blijkt dat het om activiteiten gaat als insecten vangen in de sloot en die onder een loep proberen te determineren. Aangezien dit een tekst is die voor ouders aantrekkelijk moet zijn, kun je de laatste zin beter als volgt formuleren:

Bij onze aanpak staat het zelf experimenteren van het kind centraal.

Hier komt ook een subtiel cultuurverschil naar voren (→ 6.4): in het Franse onderwijs is meer aandacht voor het leereffect; Nederlandse ouders vinden dat buitenschoolse activiteiten vooral leuk moeten zijn.

Aan de rand van het persuasieve spectrum bevinden zich directieve (sturende) taaluitingen. Tot het directieve teksttype behoren teksten met veel aanwijzingen en instructies, zoals bijsluiters van medicijnen en keukenrecepten, met formuleringen als ‘gebruik dit geneesmiddel niet in combinatie met alcohol’ of ‘voeg nu de suiker toe’. In dit soort teksten zijn meestal ook informatieve en persuasieve elementen te vinden. Het is zinvol er ook hier rekening mee te houden dat het publiek soms op een andere toon wordt aangesproken dan bij ons. Zo vinden we in het al genoemde blad *Biba* informatie over het laten maken van een uitstrijkje met de kop:

Tout ce qu'il faut savoir sur le frottis

Het gaat hier om een tekst (6.4) die vrouwen probeert te overtuigen van het nut van deze controle. Om lezeressen van een vergelijkbaar vrouwenblad als de *Viva* over de streep te trekken, kun je in plaats van het nogal dwingende en onpersoonlijke ‘men moet’ dan ook beter kiezen voor een prikkelende, positief geformuleerde kop als:

Alles wat je altijd al had willen weten over het uitstrijkje

Ook de infinitiefvorm kan als een gebiedende wijs fungeren. In een document voor reizigers naar de Seychellen (tekst 2.2) krijgen toeristen een serie adviezen met betrekking tot hun veiligheid voorgeschoteld:

En cas d'excursion sur des plages ou des criques isolées, ou de randonnées de montagne dans le « Morne » seychellois, éviter d'emporter documents d'identité et de voyage, valeurs, chèquiers, cartes de crédit. Signaler les projets de déplacement de cette nature. N'emporter que le liquide strictement nécessaire. Préférer les excursions en groupes. Se munir de téléphones mobiles pour signaler sa position en cas de difficultés.

Een consequent brontekstgetrouwe vertaling van deze constructie levert een tekst op die erg autoritair overkomt (→ 5.6.2). Je kunt dan ook beter imperatiefvormen als 'Neem ... mee' afwisselen met adviserende taaluitingen, of eens een verzachtend element of modaal partikel invoegen:

Bezoekt u een afgelegen strand of baai, of gaat u wandelen op de Morne Seychellois, neem dan geen paspoort, reispapieren, waardevolle spullen, chequeboekjes of creditcards mee. U doet er goed aan zo'n geplande trip aan het hotel door te geven. Neem niet meer contanten mee dan strikt noodzakelijk. Trek er indien mogelijk op uit met een groep. Neem uw mobiele telefoon mee, zodat u bij problemen kunt laten weten waar u zich bevindt.

Daarnaast kan het formuleren van een vraagzin opnieuw een welkom alternatief zijn, zoals in de vertaling van deze gebiedendewijsvormen met betrekking tot het chique restaurant La Gare (tekst 2.4):

Commencez par les gambas marinées, mangue et soja, crème citron vert, ou la crème légère aux lentilles et l'escalope de foie gras poêlée. Poursuivez sur le filet de canette aux champignons, figues rôties et thym citron ou le thon mi-cuit, fondue de fenouil et parfum de vanille pour finir avec la touche sucrée : poires et coings au crumble, griottines et mascarpone ou l'entremet aux marrons.

U zou kunnen beginnen met de gemarineerde gamba's met mango, soja en crème van limoen, of een licht gebonden linzensoep en plakjes gebakken ganzenlever. Probeer daarna eens de eendenborstfilet met paddenstoelen, gebraden vijgen en citroentijm, of anders de kort gebakken tonijn met venkelfondue en vanille. Hebt u trek in iets zoets toe? Dan kunt u bijvoorbeeld de peren- en kweeperencrumble met morellen en mascarpone nemen, of een kastanjedessert.

1.3 Expressieve teksten

In teksten waarin naast de inhoud ook de vorm of stijl een prominente rol speelt, wordt wel gesproken van de expressieve (of esthetische) functie. Hierbij denken we in de eerste plaats aan literatuur, en bij uitstek poëzie, maar stijl- en klankmiddelen die vooral in gedichten voorkomen kunnen natuurlijk ook in andere teksttypen optreden. Een stuk in de krant kan zoals gezegd best een esthetische waarde hebben. Voor het vertalen geldt

ook hier dat de functie van de nieuwe tekst richtinggevend is: vertalingen van literatuur leveren niet per definitie literaire vertalingen op, en zijn ook niet altijd als zodanig bedoeld. Het is best mogelijk dat een gedicht of literair fragment letterlijk vertaald moet worden om als hulpmiddel voor het volgen van de brontekst te dienen, iets wat ook wel gebeurd is bij religieuze teksten als de bijbel. Meestal worden echter ook van de vertaling esthetische kwaliteiten verwacht.

In expressieve teksten komen vaker dan gemiddeld klankeffecten voor, en omdat dit ook voor het Nederlands geldt, is het doorgaans relevant om deze eigenschap in de vertaling te handhaven. Zo vinden we in het kinderboek *La petite poule qui voulait voir la mer* (tekst 5.2) onder meer dit staaltje van beginrijm:

Courageusement, Carméla s'enfonce dans la nuit... Elle marche longtemps, si longtemps que bientôt elle ne sent plus ses pauvres petites pattes.

In dit geval kunnen we de alliteratie min of meer toevallig op dezelfde plaats overbrengen ('piepkleine pijnlijke pootjes'). Door verschillen in taalsysteem en taalgebruik lukt het echter lang niet altijd om zo'n literair kenmerk op precies dezelfde plaats en op dezelfde manier te reproduceren. Het kan dan een mooie oplossing zijn om compensatie toe te passen. Met dit procédé probeer je het lokale verlies van een bepaald aspect van de brontekst op een ander punt, waar juist de doeltaal zich er speciaal voor leent, als het ware goed te maken. In hetzelfde verhaal over *La petite poule* doet zich een geval van eindrijm voor:

Carméla est éblouie par le spectacle merveilleux qui s'offre à ses yeux.

Het Nederlands biedt op dit punt geen natuurlijk equivalent met eindrijm. Maar we kunnen dit wél door een nieuwe alliteratie compenseren:

Carmela staat paf van het prachtige uitzicht.

Op zo'n manier wordt de klankrijkdom in de tekst als geheel toch gehandhaafd, en dat is waar het om gaat.

Compensatie kan zich op allerlei niveaus voordoen. In paragraaf 1.1 hebben we erop gewezen dat een fout in een informatieve tekst doorgaans rechtgezet dient te worden. Een foutieve bewering of gebrekkige formulering kan in een literaire tekst echter een specifieke bedoeling hebben. De schrijver kan hiermee bijvoorbeeld suggereren dat een personage van buitenlandse komaf is, een beperkt opleidingsniveau heeft of niet al te slim is. De eerste twee factoren – en mogelijk alle drie – spelen mee in het volgende voorbeeld, afkomstig uit de verfilmde roman *Entre les murs* van François Bégaudeau (zie ook tekst 3.4 en 5.3). In een opstel stelt een van de middelbare scholieren zich als volgt aan zijn leraar Frans voor:

Djibril c'est mon prénom. Je suis malien et je suis fier car cet année le Mali va participer à la coupe d'Afrique. Ils tombent avec la Libi, l'Algérie et le Mozambic. J'aime bien mon collègue car les profs laisse faire sauf quant on est trop agité. C'est dommage [que ontbreekt] je le quitter à la fin de l'année car je suis en troisième.

Zulke ‘functionele fouten’ moeten uiteraard gereproduceerd worden. Het komt echter geforceerd over om dit – als het al kan – telkens op precies dezelfde plek te doen. Om globaal hetzelfde effect te krijgen kan de vertaler beter gebruikmaken van onder laagopgeleide leerlingen gangbare Nederlandse spreektaalvarianten en schrijffouten:

Ik heet Djibril. Ik kom uit Mali en ik ben **supertrots** want Mali doet dit jaar mee aan de **afrika cup**. Net als **Liebieje**, Algerije en Mozambiek. Ik vind school best wel **oke** want je mag best veel van de leraren. Behalfe dan als je te druk bent. **Vet bale** dat ik na dit jaar van school moet. **want** ik zit nou in **me** laatste jaar.

De hier toegepaste compensatie ligt op meerdere terreinen: grammatica, woordkeuze en spelling.

We zien daarbij tegelijk hoe belangrijk het is om aan te sluiten bij het register (stijlniveau) en niet te verheven of juist te populair te vertalen. Om het laatste geval te illustreren: in een Afrikaanse mythe over de oorsprong van het Mossivolk in Burkina Faso (tekst 1.2) wordt beschreven hoe de verdwaalde prinses Yennenga een man vindt:

*Elle [se perd et] rencontre Rialé, un chasseur solitaire qui lui porte secours. Yennenga s'éprend de lui et demeure à ses côtés. De leur **union** naît le grand héros Ouédraogo, qui signifie cheval mâle. Ouédraogo est le fondateur de l'empire des Mossés.*

Bij de behandeling van zo'n ceremonieel thema, de *union* tussen de stamvader en -moeder, moet je natuurlijk niet aankomen met een moderne term als ‘relatie’ (laat staan populaire varianten als ‘wip’ of ‘vrijpartij’):

Toen kwam ze een eenzame jager tegen, Rialé genaamd, die haar te hulp schoot. Yennenga werd verliefd op haar redder en bleef bij hem. Uit hun **verbintenis** werd de held Ouédraogo geboren, wat ‘hengst’ betekent. Ouédraogo werd later de stichter van het Mossirijk.

In paragraaf 1.1 en 1.2 werd al de Franse behoefte aan retoriek genoemd. Deze komt ook in literatuur vaak sterk naar voren en kan zich op allerlei manieren manifesteren, onder andere door een procédé dat onder taalkundigen wel bekendstaat als ‘elegant variation’: frequente variatie in taalgebruik ter voorkoming van herhaling (→ 5.11), iets wat Franstaligen als een teken van literaire armoede beschouwen. Nederlandstalige auteurs maken ook wel gebruik van dit mechanisme, maar minder dan hun Franse collega's. Er wordt onder meer gevarieerd door, als het over een persoon gaat, in plaats van de eigennaam of het persoonlijk voornaamwoord *il/elle* te verwijzen door middel van een omschrijving die terugslaat op de genoemde persoon. Het kan dan bijvoorbeeld om een beroep gaan – dat is in het Nederlands meestal nog wel duidelijk –, maar ook om heel andere kenmerken. Zo wordt de Afrikaanse filmmaker Ousmane Sembène in een biografisch stuk (tekst 1.2) achtereenvolgens aangeduid als *ce réalisateur sénégalais, l'homme à la pipe, le doyen des cinéastes africains, l'hôte habituel de la chambre numéro 1 de l'Hôtel Indépendance en cette bibliothèque qui vient de brûler*. Handhaaf je deze verwijzingen zonder uitleg, dan kan het zijn dat de Nederlandstalige lezer in eerste instantie niet doorheeft dat het om dezelfde man gaat: